

3-кү арын, 1991 ч. март-21.

ШЫН

РСФСР-нин Компартиясынын Тыва рескомунун, Тыва АССР-нин Дээди Сөвединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

ХОЙЖУ

1991 чыл

март

22

пятница

№ 54 (14554)

Салар өрттө 10 коп.
(Чагылар өрттө 6 коп.)

ССРЭ референдумун эрттирер талазы-биле
Тыва АССР-нин Төп комиссиясынын

ДЫННАДЫ

Тыва АССР-ниң хамаатылары 1991 чылдын март 17-де ССРЭ референдумунга киришкен. Бадылаашкын данзымынга 171 муң 731 кижиге кирген турган. Бадылаашкын кылыры-биле 138 муң 859 кижиге бюллетенини алган. Бадылаашкынга 138 муң 496 кижиге азы данзыга ады кирген хамаатыларын 80,6 хуузу киришкен. Олардан 126 муң 598 кижиге (91,4 хуузу) референдум бюллетенинде салдырган айттырыга «Ийе» деп харыны берген. 9404 кижиге азы бадылаашкынга киришкенериниң 6,8 хуузу «Чок» деп харыны берген. 2494 бюллетень күш чок болган деп санаттыган.

ХООЧУННАР ДУГАЙЫНДА САГЫШ САЛЫШКЫН

Тбилис хоорайда ужал чүүлүгү бүдүрүлгө каттыжышкыны хуучунары амы үдө халас аш-чөм-биле хандырыган. Каттыжышкыны удурулганы, профвелед организацины аяа ажалдап турган хоочуннар дугайында сагыш салышкыны оларга дуза көргүзүр боттарының дорт хуузалези кылдыр көрүп турар.

— Бажынарында ховар үнер, кылалары берге-дээрне аш-чөм продуктуларын бажынарыга халас чедир берип турар. Ол сорулгага тусай транспорт үндүртүнген. Нинта-зи-биле каттыжышкында социалдык хемчеглерге чарыгалдар донтаамал өтүп орат. Хей уругларды өт-бүлелер, чаксаан артыа болгаш не болур дээр хергежерлер оша кичээлге алынган.

Хергежерлер ажал байдалдарын болгаш оларга материалдык дуза чедирерни экижикте — ол дээр, чүгүле бедик мергежилдик кадрларны ажалга турмуштары өвөс, харында өт-бүлени быжыгарыны магалдыла дээринге бүдүрүлгени удурулганы бүзүрелдик.

(СЭТА-ның корр.)

Бо чурукта малчыны Андрей Байкасович Содунам дээр. Республиканың «Чүтүм-малчы» «Чүтүм» кужуниң кужу-түтү. Оңуң ээзи Кара-чөм-биле калы хей чылдарында дугузунда калдырып келген.

— Ажылыга дыка-аа харысалгалыг улус — деп, баан-колчулар ол өт-бүлени дугайында кыча дижит. Шынап-ла, ындиг. Болар ала-чешиниң хооп хуулап алгаш, оларын кодан, хонантарын ээле, чурт-тап, ажылап чоруур. Черле хоомай көргүзүлүг бооп көрбөз, А. Б. Содунам Тыва АССР-ниң Дээди Сөвединиң депутатыга нин чымы

улаштыр сонгуккан. 1990 чылда Содунам-нар 100 хойга онааштыр 100 хураанын до-руктурган, бир хойдан 2,7 килограмм дүктү кырган. Ажылыга кы-зымак болгаш кышта-лаашкында-ла хынам-чалыг, барык бүдүн чыл дугузунда белеткенир чаңылдыг улус.

Амгы үдө оларын ка-дарган мал-жааны кыш-тан хур ажып турар. Бо чылда база-ла планны даалгаларын керээ өзү-гаар кууседир аргалыг. Кижиге бүдүнүң ажылы-га харысалгалыг кезээ-де бодап чорууга ындиг. Седен ХЕРТЕК. Ондар ОХЕМЧИКТИН фотогу.

ССРЭ-ниң Дээди Сөвединиң сессиясында

Дээди Советиң сессиясынын ээлчегиде хураал март 20-де А. И. Лукьяновтук даргалаашкыны-биле эрткен. Депутат-тар ССРЭ-ниң Министрлер кабинетиниң дугайында хооб-лу төлөвүлени тус-тус чүүл-дер аайы-биле сайгарган. Оларын санал-оноды колдуун-да чазак кужушкынын эрге-хуузалезиниң дугайында айттырларже угаанын тур-ган. Чикээ, боттарынын хо-делешкыни дээр чазак кужушкынын харысалгалыг, оларын эргелер болгаш ху-узалези, оларын дедир кийитири, халаары, чазак кабинетинге бүзүрел, эвилел-дээр республика чазакта-нын эрге-хуузалезиниң тус-туу алашкыны дээр оон-даа өскө айттырлар санал-дарга көдүрүп турган. Ын-дыг болзожон, дугурууга ко-миссияны киирп келген саналдары хей кезинде ху-улап алынганы.

Бо айттырлар дорт шак чугаалажы келгенниң тү-нүшкө үк төлөвүл болгаш ону күштүг болууларынын та-лазы-биле доктаал хуулап алынган.

Оон соода чазак составы-га ССРЭ-ниң Премьер-минист-ри В. С. Павловтук киирп келген кандалаттарларын чу-гаалашкан. ССРЭ-ниң Министрлер кабинетиниң Херектер эргелектишиниң албан-дужаа-лыга И. И. Простяковтук, ССРЭ-ниң салдыг министриниң албан-дужаа-лыга К. З. Терехтук томуулаарыга депу-таттар чопшээрлени берген.

Оон соода ССРЭ-ниң юсти-ция министери С. Г. Лушновтук чамдык депутаттарын СЭКП-ге хамаарыштыр киирп келген негелдеринге тайылбыр кыл-ган СЭКП аа дээринеде бү-дүрүлгениң албан докумен-тилерин киирбэз, ыччангаш оон кайы-бир органга хама-арыштыр ыдышкыны кылп турарынын дугайында айт-тырыш тургузары кообул-дугушкы. Эрге-хообул хам-лаар органнар хей-аикти ор-ганнашкыларынын болгаш пар-

Үүрмектеп садар өртектер реформазының база чоннуң социал камгалалының айтырыгларының талазы-биле ССР Эвилелиниң болгаш республикаларның аразында ДУГУРЖУЛГА

Хергелел рыногун бы-жылап экижидериниң күш-ажылы бедик бүдүрүлгү-лүг болурун деткирини күш-тедирериниң, чоннуң херге-лед бараанынын бүдүрүлгү-лүгү болурун база чикеең садыгалаашкын болгаш бу-зут экономика-биле деми-сежириниң эргежон чугула-зын барымдаалааш, өртек-тер донтаадырынга база чоннуң социал камгалалы-га нинти политиканы чору-дарынын дугайында му-рунда кылдырган дугу-рулганы шыгыш удурул-га болдуруш. ССРЭ-ниң Президентизи биле респу-бликаларын дээр органна-рынын удурутчулары да-раазында чүүлдер дугайын дугурушкан.

1. Нинти-эвилел рыно-гунун быжык болурун де-кириниң база өртектериниң кайы хамаанчк өөрин бол-дурбас сорулга-биле чон-нуң амыдырал байдалына доштит салдарлыг болуп турар кол-кол аш-чөм болгаш аш-чөм өвөс ба-раанына куртушенин үр-үр-үрүлгө болгаш өртектериниң өстүрүлгө чурттуу бүгү девишкериңге чалгыс аай болур кызыгаардашкынын доктадыр.

Чонну хергелел бараан-нарынга куруенин үр-үр-үрүлгө болгаш өртектериниң, а ол ышкаш демир-орук, ужал чүүл база далай тран-спорт-биле пассажирлер аргыштарынын тарифте-риниң база чонга харылаа ачы-дузанын өртектериниң 1991 чылдан эгелеп өстү-рүлгөниң кызыгаарлаан хем-чеглериниң дугайында ССРЭ-ниң Министрлер ка-бинетиниң база республика-ларынын чазактарынын чоп-шээрлик дугурушканы №1 кансырылгада айттын-ган саналдарын хуулап алы-р.

Республикалар боттары-нын девишкериңге бу-дүрүлгө база амылгал турары чамдык бараанырга оон өвөс өртектерини докта-дыр ап болур.

Оон аймакта болгаш э-м-нөшкө кергелээр кыл-галар, кофе, синтетиктиң узанында постерге база олардан дараан кымыл-га, синтетиктиң материал-дардан кылган идиңтерге,

дүктүг хеп, трикотаж, эр-хергежер уктарга болгаш ойнаа-рактарга, чонга саа-рар бензин, керосин, электри энергиязы, газ, хо-м-даш, оларга сууга одаар чүүлдерге болгаш топкаш ышкыа, а ол ыш-каш водкага амгы үдө күштүг болуп турар үр-үр-үрүлгө садар өртектерин өстүрбөс.

Өртектер өвүлдезин таа-рыштырып шеглээр-биле 1991 чылда аяаанниң, эрт, сут, балык, продукция-нының база удуштун хергелээр социал чүүл-га өскө-даа чамдык бараан-на-рын өртектеринге доктая-нын кезик-чамдын артты-рар.

2. Үүрмектеп садар ор-тектериниң хостуг болурун чорту боттандырар. №2 болгаш 3 кансырылгаларда айтканын өзүгаар дугуруш-кан (хостуг) болгаш таа-рыштырган өртектер-биле садар бараанынын данзы-аан 1991 чылдан ынай кал-бартыр. Холун эрттир хей аргы орулгаларын хула-рынын база өртектер өвүл-дезиниң кызыгаарлаашкы-нын киирериниң аргазы-биле өртектериниң монополи-лыг өвүлдезин таарышты-рып шеглээр талазы-биле нинти политиканы чорудар.

Чонну орулгаларын таа-рыштырып немээриниң ин-дексиация системаны ажал-дап кылдыр болгаш күштүг болурун киирер.

3. Өртектер өскенинде чарыгадаларын орун дугу-лаар компенсацияны дара-зында кол-кол принципте-рин барымдаалап боттанды-рар.

Кол-кол аш-чөм бараан-нарынын, тузуг материал-дарынын болгаш мебельдин массалыг хевирлериниң, а ол ышкаш яны-бүрү социал кезектериниң база чоннуң бүдүрүлгенин орулгалары-нын девишкери барымдаалап республикаларын тодарат-кын данзылар өзүгаар өс-кө-даа аш-чөм өвөс бараан-нарынын өртектериниң ар-тангында киирер бүгү ак-ша-хергежерлерни компен-сация кылырыга бээр.

Уругларга херек бараан-нарынын өртектериниң ар-тангынын долу компенса-

циязын чогуур акша-херек-гилериниң назы четпез уруг-лардыг өт-бүлелерге тусай сорулгалыг чорудары-биле боттандырар:

компенсация төлөлгелери-ниң хемчээлдерин 1990 чылда куруне курлавырла-рында бараанынын болгаш ачы-дузаны чоннуң херек кырында кайы хире хемчээлди алтанын ба-рымдаалап тодардыр;

компенсацияны баштай-гы төлөлгелерин үрмектеп садар чаа өртектерини күш-түг болурун киирериниң мурунда баш бурунгаар боттандырар;

өртектерин болгаш та-рифтерин өстүргенинде адырган акша-херектериниң улус өөредилгенин, кадык камгалалынын бол-гаш социал хандырылга-ны, культураны болгаш архив албан черлериниң кол мергежилдик ажалда-чыларынын ажал төлөви-риниң девишкери немей бе-лидеринге тусай сорулга-лыг чорудар;

чонну өвөс хандырыл-галыг кезектеринге акша компенсациязыга чер-чер-ле яны-бүрү хевириниң дузаламчызын (оон ишти-де натур-биле база) немей көргүзөр (халас чегерери, инвалидтерге болгаш назы-лап кырааннарга көрдү-гөн тусай хергелелдин барааныры дээр төлөри, хоорай болгаш хоорай чо-гууну транспортунга чоразы дээр чипелделер тып-сыры дээр өскө-даа);

социал адырын албан черлеринге (эвилелдерге, интернаттарга, назылап кы-рааннар бажынарынга, школа назыны четпезиңе-рин болгаш өскө-даа албан черлеринге) хамаатылары ажаарынын бедиктеп нор-мативтерин киирер.

4. Айттырган принци-птерин боттандырар сорулга-биле:

ажылап турар кижилер-ге эге үдө компенсацияны ажал төлөвиринге тусай чурттуу хуулап далай тран-спорт-биле пассажирлер соортулгезинге тарифтерин улаштырганын ортотан хандырылынын чуртуун ба-за хемчээлди доктадыр.

ССРЭ-ниң Министрлер ка-бинети болгаш республика-

ларынын чазактары бүгү-ле республикаларын чурттан-чы чонунга орун чандыра-рынын донтааттыган эң өвөс төлөлгелерин ханды-рарына үүрмектеп садар ор-тектерин бедиктеп ады-дынган акша-херектериниң ке-зинини күсели-биле социал деткиме көргүзүлгенин чан-гыс аай эвилел-республика-саа хоо фондуун тургузар.

ССРЭ-ниң Курбанкызы болгаш ССРЭ-ниң Ажаалга банкызы өртектерини чангыс улаа бедикте-биле холбаш-тыр чидирлерини орун акша салыкчыларына дедир чандырар талазы-биле са-налдарын ажалдап кылгаш, ССРЭ-ниң Министрлер ка-бинетинге киирер.

5. ССР Эвилелиниң бол-гаш республикаларын эрге-чарыга органыны продук-ция бүдүрүшкүлүнүң, ажал-ды болгаш ачы-дуза чедир-лелениң хемчээлдини өскө-көргүлгөни барымдаалап, 1991 чылда донтааткан ажал төлөвириниң фондууну тур-густууларынын чуртуун бүгү бүдүрүлгелерин болгаш ор-ганнашкыларын шыгыш сагаан турарын хандырар. Чурттанчы чоннуң өртектер-ини орун дугулаары-биле холбашкан акша орулгала-рын бедидер дугайында чаа

шинтиптерини 1991 чылда хуулап алырында ойнала-рын республикалар хуула-рын турар, а ол ышкаш өр-тектер тургузууларынын док-тааткан чуртун сагырынга контрольду күштелдирер талазы-биле хемчеглерин олар боттандырар.

6. Хамыктын мурунда 1991 чылда аш-чөмүң бол-гаш материалдыг өскө-даа курлавырларын дузалаа-зынын дугайында экономик-ти дугурулгала көрдүгө хемчеглерин боттандырып барымдаалап көрүшкөн, үүрмектеп садар өртектер реформаны болгаш тариф-терин чедирериниң ботта-дырында таарымчалыг бай-даларын тургузар талазы-биле хемчеглерин албан күт-седини ССРЭ-ниң Министр-лер кабинетин. Эвилел-рес-публиканын валюта комите-ди, республикалар чазактары хандырар.

7. Бо саналдап турар үр-мектеп садар өртектер ре-формазы рыноке шилтири-ни комплекстиң програм-манын хемчеглериниң бирээ-ни дээрин барымдаалап көр-бүшкөн, ону бир демиг бот-тандырар талазы-биле прак-тиктиң хөдөлүшкенин ая хуусаа тодардыр.

ССРЭ-ниң Президентизи М. С. ГОРБАЧЕВ,
РСФСР-ниң Дээди Сөвединиң Даргазынын бирги оралакчызы Р. И. ХАСБУЛАТОВ.
Украин ССР-ниң Дээди Сөвединиң Даргазы Л. М. КРАВЧУК.
Белорус ССР-ниң Дээди Сөвединиң Даргазы Н. И. ДЕМЕНТЯ.
Узбек ССР-ниң Президентизи И. А. КАРИМОВ.
Казах ССР-ниң Президентизи Н. А. НАЗАРБАЕВ.
Грузия Республика чазактын Даргазы Т. И. СИГУА.
Азербайджан ССР-ниң Президентизи А. Н. МУТАЛИБОВ.
Молдова ССР-ниң Президентизи М. И. СЕНГУР.
Кыргызстан Республиканың Президентизи А. А. АКАЕВ.
Таджик ССР-ниң Президентизи К. М. МАХКАМОВ.
Армения Республикасынын Дээди Сөвединиң Даргазы Л. А. ТЕР-ПЕТРОСЯН.
Туркмен ССР-ниң Президентизи С. А. НИЯЗОВ.

НЕМЕЖИП ТУРАР

Чер доманда-ла бир бажының таваан салдыкан-нар. Ол бажын девишкери-нде амгы байдалды негел-дезинге дүүштүр көрдүнгөн погаа тарым шөлдүг. Бо-да болгаш шээр малдар тудар черлери база бар. Ша-ла ындиг бажына-рыны бирөөзин эрткен чыл-дың төчүзүлгө тузукту-лар аныккалга киирди. Ам-бо хуштерде база бир чаа бажының кырышкы кы-дыа хоозар дей берген.

Бо тузуктуларын чонга чедирин чорутуу үлүг биче өвөс. Хоочун тузуктулар Алдын-оол Далаа, Мартый-оол Дажибаа, Владимир Декини, Владимир Соду-маа олар районну ажал-агылар аразында көктү чорутуу механизастаттыган №1070 колонназынын ажал-чынары-дыр. Оларын ажалдаа. Бедир-Арытла тузуктулар хостугу, база бир күдүмчү немежип, чаа-гайкылыкта аян-хевирин киирп турар.

Владимир КАРТИ,
Тес-Хем район.